

بررسی شناخت ایلات و طوایف

جلد اول

تألیف ترک ترکمن و متفکره

در حاشیه ایلات و طوایف

علی رحمتی

نشر بیژن یورد ۱۳۹۶

سرشناسه: رحمتی، علی، ۱۳۴۵ -

عنوان و نام پدیدآور: بررسی و شناخت ایلات و طوایف / علی رحمتی.

مشخصات نشر: بجنورد: بیژن یورد، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۲ ج.

شابک: 978-600-7893-96-8

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

مندرجات: ج. ۱. (تات، ترک، ترکمن و متفرقه) در خراسان شمالی. - ج. ۲. کرد در خراسان.

موضوع: ایلات و عشایر -- ایران -- خراسان شمالی

موضوع: Khorasan, North -- Iran Nomads --

موضوع: ایلات و عشایر -- ایران -- خراسان

موضوع: Khorasan -- Iran Nomads --

شناخت افزوده:

رده بندی کنگره: DSRV۰/۳ب۴ ۱۳۹۶

رده بندی یویی: ۹۵۵.۹۱

شماره کتابشناسی ملی: ۴۶۸۵۷۲۱

بجنورد خیابان طالقانی عربی - عالقانی ۴۵ پلاک ۳ طبقه ۲+

تلفن ۰۹۱۵۱۸۸۲۴۹۹ - ۳۷ - ۰۹۱۵۳۸۴۷

عنوان بررسی و شناخت ایلات و طوایف (تات، ترک، ترکمن و متفرقه) در خراسان شمالی جلد اول

مؤلف علی رحمتی

ناشر بیژن یورد

ویراستاران دکتر یوسف متولی حقیقی / عبداللہ سعدی

خوشنویس: خلیل رستمی بجنوردی

تایپ: زهرا ربانی

سال و نوبت چاپ اول ۱۳۹۶

چاپ مهتاب

تیراژ ۱۰۰۰

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

شابک ۸ - ۹۶ - ۷۸۹۳ - ۶۰۰ - ۹۷۸

مرکز پخش: بجنورد- ابتدای خیابان ۱۷ شهریور شمالی نبش کوچه مهجور کتابفروشی امید فردا
شیروان- خیابان سعدی خیاطی کرمانج

فهرست مطالب

مقدمه	ی
پیشگفتار	ن

فصل اول

تات‌ها

پیشینه تاریخی تات‌ها در خراسان شمالی	۳
طوایف مستقل تات بومی	۷
طایفه مستقل آذانی	۷
طایفه مسنل ادرعانی	۹
طایفه مستقل آسف اینی	۹
طایفه مستقل استادی	۱۲
طایفه مستقل آندوقانی	۱۴
طایفه مستقل ایوری	۱۵
طایفه مستقل بیدوازی	۱۶
طایفه مستقل جاجرمی	۱۸
طایفه مستقل جرتی	۲۱
طایفه مستقل خراشانی	۲۳
طایفه مستقل خسرویه	۲۵
طایفه مستقل درقی	۲۷
طایفه مستقل رازی	۲۸
طایفه مستقل روئینی	۳۱
طایفه مستقل سبزواری	۳۳
طایفه مستقل سنخواستی	۳۳
طایفه مستقل طبری	۳۵
طایفه مستقل فیروزهای	۳۶
طایفه مستقل کرفی	۳۸
طایفه مستقل کورانی	۳۹
طایفه مستقل گرمه‌ای	۴۰
طایفه مستقل گلپانی	۴۱
طایفه مستقل گیفانی	۴۳
طایفه مستقل مایوانی	۴۷

۴۸	طایفه مستقل مشهد طرقي
۵۰	طایفه مستقل نیش کش
۵۲	طوایف مهاجر فارس زبان
۵۲	طایفه استرآبادی
۵۲	طایفه اصفهانی
۵۲	طایفه خراسانی
۵۳	طایفه تهرانی
۵۳	طایفه زابلی
۵۳	طایفه سمنانی
۵۴	طایفه شیرازی
۵۴	طایفه قزوینی
۵۴	طایفه قمی
۵۴	طایفه کرمانی
۵۵	طایفه همدانی
۵۵	طایفه یزدی
۵۵	طایفه افغانی

فصل دوم

ترکها

۵۹	پیشینه تاریخی ترکها در خراسان شمالی
۶۵	ایل گراولی
۶۹	طایفه اشکی
۷۰	طایفه ارغیانی
۷۱	طوایف بغایری
۷۲	طایفه بغایری بایزیدلو
۷۳	طایفه بغایری سرخسی
۷۳	طایفه بغایری جونی
۷۳	طایفه بغایری بومی
۷۳	امرا و والیان طوایف بغایری
۷۶	طایفه ترککانلو
۷۷	طایفه رمضانلو
۷۸	طایفه قراخانلو
۷۹	طایفه قره مقصودی

۷۹	طایفه قزلی
۸۰	طایفه قلیچی
۸۰	امرا و بزرگان طایفه قلیچی
۸۱	طایفه قندری
۸۲	طایفه مقصودلی
۸۲	طایفه مغولی
۸۳	طوایف مستقل ترک
۸۳	طایفه مستقل آذری
۸۴	طایفه مستقل آقاجانلو
۸۵	طایفه مستقل اربک
۸۶	طایفه مستقل اوز
۸۷	طایفه مستقل بیا
۸۹	طایفه مستقل تاتار
۹۰	طایفه مستقل ترکان
۹۱	طایفه مستقل ترک بجنوردی
۹۱	طایفه مستقل تیمورتاشلو
۹۴	امراء و خوانین طایفه تیمورتاش
۹۷	طایفه مستقل جانقربانلو
۹۹	طایفه مستقل قاجار
۱۰۰	طایفه مستقل قشقای
۱۰۱	طایفه مستقل قمری
۱۰۶	طایفه مستقل گرمابی
۱۱۰	طایفه مستقل مهنه

فصل سوم

ترکمن‌ها

۱۱۵	پیشینه تاریخی ترکمن‌ها در خراسان شمالی
۱۱۸	ایل گوگلان
۱۲۱	جمعیت و طوایف ایل گوگلان
۱۲۱	طایفه یانق
۱۲۱	طایفه گرکز
۱۲۱	طایفه سورانلی
۱۲۱	طایفه کیک (کک)

۱۳۱.....	طایفه چارق.....
۱۳۱.....	طایفه تَقَمَش.....
۱۳۱.....	طایفه ساقار(ساغار).....
۱۳۱.....	طایفه کوسه.....
۱۳۱.....	طایفه گادمند.....
۱۳۱.....	طایفه عرب.....
۱۳۲.....	طایفه قزل.....
۱۳۲.....	طایفه قاسم.....
۱۳۲.....	طایفه دو(دوو).....
۱۳۲.....	طایفه قاره.....
۱۳۲.....	طایفه قای.....
۱۳۲.....	طایفه آق کل.....
۱۳۲.....	طایفه نیکل.....
۱۳۳.....	طایفه مستقل نخورلی.....
۱۳۵.....	طایفه مستقل تکه.....
۱۳۵.....	طایفه مستقل مورچلو(مورچلی).....

فصل چهارم

طوایف متفرقه

۱۳۷.....	طوایف متفرقه.....
۱۳۹.....	طوایف مستقل عرب ساکن در خراسان شمالی.....
۱۳۹.....	طایفه مستقل سادات.....
۱۳۳.....	طایفه مستقل عرب گراچوبی.....
۱۳۵.....	طایفه مستقل عرب اسکندری.....
۱۳۶.....	طایفه مستقل عرب عامری.....
۱۳۷.....	طایفه مستقل مقدس.....
۱۳۸.....	طایفه مستقل بربری.....
۱۴۱.....	طوایف مستقل بلوچ ساکن در خراسان شمالی.....
۱۴۱.....	طایفه بلوچ جوینی.....
۱۴۲.....	طایفه بلوچ قرائی.....
۱۴۲.....	طایفه بلوچ چاهکی.....
۱۴۳.....	طایفه مستقل کولی ساکن در خراسان شمالی.....

مقدمه

نگاهی به خراسان شمالی و عناصر جمعیتی آن

مناطق شمال شرقی ایران و از آن میان ایالت تاریخی پارت - پرتوه - که استان خراسان شمالی کنونی اصلی ترین میراث بر آن است، در زمره مهم ترین مناطقی هستند که بدون مطالعه و پژوهش در تاریخ آن ها نمی توان نگرشی همه سویه و فراگیر را در مورد تاریخ ایران زمین ارائه کرد. این منطقه با پیشینه ای به بلندای تاریخ، خاستگاه فکر و فرهنگ و از آغاز روی آوردن بشر به مدنیت در این عرصه پیشتاز بوده است. امروز در دل هر دشت، بر فراز هر قله، در شکاف هر کوه و بر کرانه هر رودی از این دیار می توان جلوه ای از درهم تنیدگی تاریخ و زندگی را دید که از پس هزاره ها هم چنان به یادگار مانده اند تا کتاب گشوده و پر رونق روزگاران باشند خراسان شمالی. اگرچه اجازت تقسیمات کشوری یکی از جوان ترین استان های ایران است اما به لحاظ سوابق تمدنی و فرهنگی، تاریخی به قدمت زندگی انسان دارد وجود صدها تپه و اثر تاریخی مربوط به هزاره های مختلف و نیز دارا بودن مجموعه ای کم نظیر از سنت ها، آداب و رسوم کهن مربوط به گروه های مختلف جمعیتی در کنار موقعیت ممتاز طبیعی و ارتباطی، این استان را به یکی از مستعدترین مناطق نیمه ی شرقی و شمالی ایران تبدیل کرده است.

خراسان شمالی با وجود غنای تاریخی در سوره های انتخاب، در زمینه ی تاریخ مکتوب بسیار کم بضاعت بوده و آن چنان که شایسته و درخور این سرزمین پهناور است به تاریخ آن پرداخته نشده است. قدر مسلم پژوهش پیرامون خراسان شمالی با توجه به گستردگی حوزه جغرافیایی، رتبه ی جمعیتی آن، پژوهشی پردامنه و در عین حال نیازمند سال ها مطالعه، تحقیق و تحلیل در دانش های گوناگون است. از این طریق دست کم بخشی از جنبه های تاریخی و تمدنی خراسان شمالی در نتیجه همکاری و پژوهش گروهی از کارشناسان دانش های مختلف مرتبط با تاریخ شناسی به دست داده شود.

وجود بیش از ۶۰۰ اثر تاریخی و محوطه ی باستانی مربوط به هزاره های مختلف پیش و پس از میلاد نشان از غنای تاریخی خراسان شمالی دارد وجود تپه های شناخته شده و به ثبت رسیده ی خراسان شمالی، عمر سکونت انسان را در این خطه تا ۲۰/۰۰۰ سال پیش به عقب می برد. از مهم ترین این تپه ها و مراکز می توان به تپه ی قلعه خان، تپه ی شهرآوا، تپه ی طلا و تپه ی سرخرمن مانه و سملقان، تپه ی پهلوان، تپه ی حیدران، تپه ی کلاته حسن، تپه ی رباط عشق، و قم تپه ی جاجرم، زیستگاه های شناخته شده در کناره های رود اترک، گبر حصارها و تپه ی چهل دختران اسفراین، تپه های منصورباغی، اشکی علوم، پس تپه، تپه ی خزینه، تپه ی بلبل، تپه ی منجق لی، تپه ی معصوم زاده (چرمغان)، تاتارتپه و تپه ی سریوان در بجنورد، تپه ارک نادری، دوین تپه،

تپه‌ی برزل‌آباد و تپه‌ی استقلال شیروان، گول‌تپه، تپه‌ی خالق‌آباد، تپه‌ی اکبر‌آباد و گلور تپه‌ی فاروج اشاره کرد وجود این تپه‌ها و زیستگاه‌ها، نشان از دیرینگی تمدن در سرزمین خراسان شمالی دارد.

خراسان شمالی از روزگاران بسیار دور همواره بخشی از قلمرو تاریخی خراسان بزرگ بوده است و در روند رخدادهای این ایالت نقشی سترگ داشته است. در دوره‌ی حکومت پهلوی هم که تقسیمات کشوری جدیدی در ایران به وجود آمد این سرزمین همچنان در حوزه جغرافیایی استان نهم، که خراسان بود، قرار گرفت. در این دوره، مطابق تقسیمات جدید کشوری شهرهای بخنورد، اسفراین و شیروان به شهرستان تبدیل شدند. در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز برخی از بخش‌ها که توسعه بیشتری یافته بودند به شهرستان تبدیل گردیدند، گنبد و جاجرم، مانه و سملقان و فاروج در زمره این بخش‌ها بودند که در فاصله سال‌های ۱۳۸۳-۳۷۹ به شهرستان ارتقا یافتند. با توجه به توسعه گسترده مناطق شمال خراسان و به دنبال درخواست‌های مکرر مردم سرانجام در سال ۱۳۸۳ و با پیشنهاد دولت سید محمد خاتمی و تصویب مجلس ششم، خراسان شمالی به استانی مستقل و با مرکزیت بخنورد تبدیل شد. بعد از تشکیل استان خراسان شمالی، شهرستان گرمه و جاجرم نیز به استان مستقل گرمه و جاجرم تبدیل گردید.

خراسان شمالی از دیرباز به علت موقعیت ممتاز، طبیعی و ارتباطی خود، مورد توجه گروه‌های مختلف جمعیتی بوده است. حضور سکاها و آریایی‌ها در روزگاران پیش از اسلام و سپس اسکان عناصر مختلف جمعیتی تات، ترک، عرب، ترکمان، کرد، هزاره (بربری) و مهاجرین یزدی، بلوچ و زالی، افغانی و لر در سده‌های گذشته، استان خراسان شمالی را به لحاظ دارا بودن تنوع جمعیتی به موزه‌ای زنده از اقوام ایران تبدیل ساخته است. از میان این گروه‌های جمعیتی، چهار گروه تات، ترک، ترکمان و کرد، به لحاظ کثرت جمعیت، از جمله اقوام شاخص‌ترند.

۱- تات‌ها نخستین گروه جمعیتی شناخته شده‌ی خراسان شمالی هستند. تات‌ها که به گویش‌های مختلف فارسی تکلم می‌کنند در واقع بومیان اصلی خراسان هستند. با ورود آریایی‌ها به ایران، گروهی از آنان موسوم به پارتیان که از اقوام داهه بودند در شرق ایران و از آن میان خراسان، سکونت گزیدند. به مناسبت ورود این اقوام سرزمین خراسان شمالی نام پارت را به خود گرفت. حضور آریایی‌ها در خراسان شمالی باعث رونق ویژه این خطه از ایران و باعث پیدایی شهرهای بزرگی در آن شد. شکل گرسن و رونق شهرهایی چون آساک، استوا، آستون، نیسا و ارشک آباد (عشق آباد)، اسفینقان (سملقان=سمنگان)، چرمغان، مهرگان، اسفراین، ارغیان و جاجرم، نتیجه مستقیم حضور پارتیان در خراسان شمالی بود. بخش اعظم تات‌ها را همان مهاجرین آریایی وارد شده به سرزمین پارت تشکیل می‌دهند. تا قبل از حمله‌ی مغول، تات‌ها بزرگ‌ترین و اصلی‌ترین گروه قومی شمال خراسان بودند اما با حمله مغولان که بخش اعظمی از جمعیت خراسان شمالی قتل‌عام شدند، جمعیت تات‌ها به شدت کاهش یافت. امروزه تات‌های شمال خراسان علاوه بر حضور در مراکز

شهری، در مناطقی چون راز، گیفان، گرمه، جاجرم، سنخواست، ایور، درق، تبر، روئین، ادکان، نیشکش، کشتان، شور، بیدواز، استاد و خسرویه، گلیان و زوارم زندگی می‌کنند و دارای گویش‌های متفاوت فارسی هستند.

۲- ترک‌ها از دیگر عناصر جمعیتی خراسان شمالی می‌توان به ترک‌ها اشاره کرد. مهم‌ترین گروه‌های ترک خراسان شمالی در برگرنده‌ی گرایلی‌ها، تیمورتاش‌ها، قاجارها و آذری‌ها هستند. در این میان گرایلی‌ها، مهم‌ترین گروه از ترکان خراسان شمالی محسوب می‌شوند. منشأ اصلی ترکان گرایلی به مغولستان و سرزمین‌های اطراف آن می‌رسد. در زمان حمله‌ی مغول و سپس یورش تیمور گروه زیادی از جماعت گرایلی وارد خراسان شمالی شدند و کمبود جمعیت این خطه را که بر اثر هجوم مغولان پیش آمده بود، جبران کردند و در دشت‌ها و جلگه‌های حاد لخیز آن سکنی گزیدند. بروز اختلافات داخلی بین سران ایل گرایلی از یک‌سو و سپس کردها به عنوان هجرت جدید، از سوی دیگر، باعث تضعیف موقعیت گرایلی‌ها در مناطق مختلف خراسان شمالی شد. امروزه گروهی از ترکان گرایلی و از شاخه‌های بغایری، اشکی، ترکانلو، رمضانلو، قلیچانلو، قندری و مقصودی در مناطقی مثل باه، رصفی‌آباد اسفراین، کاستان، تیمورتاش، ناویا، چناران، گریوان، اسفیدان، مهمانک، دشت و رباط قره‌بیل و شیرآباد در دیگر روستاهای خراسان شمالی ساکن هستند.

۳- کردها یکی از بزرگ‌ترین ایل آریایی بودند که هنگام مهاجرت به ایران در نواحی غربی و شمال غربی (قفقازیه) فلات ایران سکنی گزیدند. در دوره‌ی عباس یکم حدود چهل هزار خانوار کرد به منظور مقابله با حملات بی‌امان اوزبکان به خراسان شمالی کوچانید شدند. این گروه از کردان که از شاخه کردان چمشگزک بودند از منطقه قفقازیه و در قالب چهار ایل، زعفرانلو، مادیلو، قراچورلو و کیوانلو در مناطق مختلف خراسان شمالی اسکان یافتند. کردها در حال حاضر یکی از بزرگ‌ترین گروه‌های جمعیتی خراسان شمالی را تشکیل می‌دهند. آنان با حفظ رسوم و سنت‌های کهن خود بر غنای تمدنی و فرهنگی خراسان شمالی افزوده‌اند. حضور این گروه جمعیتی در خراسان شمالی تا روزگار کنونی، سیاست و اجتماع این منطقه را به شدت تحت تأثیر خود قرار داده است.

۴- ترکمن‌ها که خاستگاه اصلی آنان سرزمین‌های آن سوی آسیای مرکزی و نزدیک به ایران بود از اواخر دوره ساسانیان به نواحی شمال خراسان نزدیک شدند. این گروه جمعیتی در روزگاران بعد از اسلام و به ویژه در عصر حاکمیت سامانیان، غزنویان و سلجوقیان، حضور چشمگیری در عرصه‌ی سیاست، اجتماع و اقتصاد خراسان شمالی یافتند. این ترکمنان بیشتر از شاخه ترکمنان اوغوز و از ایلاتی چون تکه، یموت، گوکلان، ساروق و سالور بودند. ترکمنان کنونی خراسان شمالی بیشتر از ایل گوکلان، نخورلی و شیخ هستند که علاوه بر شهر بخنورد در دهستان‌های جبران‌سو و جرگلان و بعضی از روستاهای مانه و سملقان سکونت دارند.

به‌غیر از این گروه‌های چهارگانه‌ی جمعیتی، در طی دو قرن گذشته گروه‌های جمعیتی دیگری همچون بربری‌ها (هزاره‌ها یا خاوری‌ها)، یزدی‌ها، بلوچ‌ها و زابلی‌ها، لرها، آذری‌ها و روس‌ها نیز به عناصر جمعیتی

خراسان شمالی افزوده شده‌اند. این گروه‌های متنوع به رغم دارا بودن برخی از تفاوت‌ها، فرهنگ نسبتاً یک دستی دارند و ضمن تبدیل کردن خراسان شمالی به گنجینه‌ای فرهنگی، در کمال آرامش و صلح و صفا در کنار هم زندگی می‌کنند و برای رونق و آبادانی منطقه‌ی خود تلاش‌های چشمگیری از خود نشان می‌دهند. شناخت عناصر جمعیتی و گروه‌های مهاجر وارد شده به خراسان شمالی و بررسی نقش ایلات و طوایف در تحولات این منطقه یکی از ضرورت‌های مطالعه و پژوهش در تاریخ این استان است. خوشبختانه در سال‌های اخیر گروهی از پژوهشگران این دیار مطالعات و تحقیقات تاریخی خود را در راستای معرفی بهتر سرزمین خود متمرکز کرده‌اند. آقای علی رحمتی قوردانلو که دانش آموخته‌ی دوره‌ی دکترای تاریخ هستند از سال‌های دور که من افتخار معلمی ایشان را در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد تاریخ را داشته‌ام، یکی از این پژوهشگران است که سال‌هاست در راستای شناخت ایلات و طوایف خراسان شمالی کوشش و پژوهش نموده و تاکنون نوشته‌هایی را در این زمینه ارائه کرده است. پژوهش حاضر که در نوع خود تاکنون کم‌نظیر است به معرفی عناصر جمعیتی خراسان شمالی در قالب ایلات و طوایف این سرزمین می‌پردازد. نویسنده که خود سال‌ها در اداره ثبت احوال بجنورد خراسان شمالی مشغول خدمت بوده، با استفاده از هزاران سند موجود در بایگانی این اداره و نیز استفاده از صدها سند موجود نزد اشخاص و نهادهای دیگر و همچنین استفاده از دهها کتاب تاریخی و انجام مطالعات میدانی و مصاحبه با مدیر و صاحب‌نظران، اطلاعات بسیار خوبی را در کتاب حاضر گردآوری کرده است. امید است این کتاب بتواند گشایشی در مطالعات بعدی در راستای معرفی کامل‌تر تاریخ، تمدن و فرهنگ استان نوپای خراسان شمالی باشد.

بهار ۱۳۹۶ خورشیدی - یوسف متولی حقیقی